

FAMILIA MANINI - DATE PRIVIND ISTORIA ORAȘULUI ORADEA ȘI A ÎMPREJURIMILOR SALE ÎN SECOLUL AL XV-LEA

de
DRASKÓCZY ISTVÁN

După cum este cunoscut, exploatarea și valorificarea sării a fost, pe întregul teritoriu aparținând la vremea sa de coroana ungară, monopol regal. În așezările cu saline au activat funcționari regali, la fel și în acele așezări unde s-a depozitat și valorificat sarea. Aceste oficii au fost numite cămări și le-a fost arondat un anumit teritoriu. În fruntea lor s-a aflat cămărașul. O asemenea cămară a funcționat, încă din epoca arpadiană, și la Oradea.¹

La sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, cămara orădeană nu a făcut parte dintre cele mai importante oficii, chiar dacă din punctul de vedere al situației sale geografice, s-ar fi putut situa. În 1397 Sigismund de Luxemburg a reglementat producția și valorificarea sării. Din izvoarele istorice reiese că asemenea oficii au existat la Lipova, la Sălacea și la Satu Mare. Degeaba căutăm în diplomă numele orașului Oradea,² deși a existat și aici o cămară. În 1435 Sigismund a dispus ca paulinii din Budaszentlőrinc să primească sare în valoare de 300 de florini. Paulinii au putut prelua această cantitate de sare la Dej, Sic, Oradea, Debrecen, Sălard, Szolnok și Pesta. Actul a fost întărit în 1438 de regele Albert, în 1440 de Vladislav I, în 1454 de Ladislav al V-lea.³ Dintr-un document din 1434 aflăm că au transportat de la Oradea la Sic postav cehesc necesar îmbrăcămintei minerilor de la ocnă.⁴

Se știe că sarea a fost transportată din Transilvania spre Ungaria pe Someș, pe Mureș și pe drumul ce trecea prin porțile Meseșului; deci Oradea nu s-a aflat pe

1. Kubinyi András, *Königliches Salzmonopol und die Städte des Königreichs Ungarn in Mittelalter*, în *Stadt und Salz*, Hrsgg. von Wilhelm Rausch, Linz, 1988, p.217-228; Idem, *Die königlich-ungarischen Salzordnungen des Mittelalters*, în *Das Salz in der Rechts- und Handelsgeschichte*, Hrsgg. von Jean-Claude Hocquet, Rudolf Palme, Berenkamp, 1991, *passim*; Pascu Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, III, Cluj-Napoca, 1986, p.247-254

2. Wenzel Gustáv, *Magyarország bányászatanak kritikai története*, Budapest 1880, p.437-438.

3. Dl.12519, Dl.13562, Dl.13563, Dl.13158, Dl.14892, Dl.12551, F.XI,118-119; Kubinyi, *Königliches Salzmonopol...*, p.225; Miskei Antal, *A budaszentlőrinci pálosok sójándéksága*, în *Honismeret*, 1992/1

4. Dl.54901

drumurile cele mai importante ale sării.⁵ Nici tarifele vamale ale Capitlului orădean nu au ușurat munca oficialilor salinari de aici. Pe baza cercetărilor lui Kubinyi András știm că tarifele vamale orădene au fost stabilite la începutul secolului al XV-lea. Conform acestora, pentru o căruță de sare adusă în oraș a trebuit să se plătească un bulgăre de sare, în timp ce dacă sarea era transportată din oraș în afară, vama era deja un groș. Conform reglementării lui Sigismund de Luxemburg din anul 1397, la Satu Mare, Sălacea și Lipova prețul sării din Transilvania a fost de 200 denari noi, respectiv pentru această sumă s-a putut comercializa 100 bulgări de sare. Foarte probabil că și la Oradea sarea a avut același preț. La Szeged și Várkony - în Ungaria propriu-zisă - pentru aceeași cantitate de sare trebuia să se plătească 25 denari. După părerea lui Kubinyi un groș a valorat șase denari. Prin urmare, în conformitate cu reglementarea vamală, la export a trebuit să se plătească un preț triplu decât la import. Tot Kubinyi a arătat că în cazul sării (și a cerealelor) diferența dintre cele două prețuri a fost atât de mare pentru că Capitlul a dorit să ușureze prin aceasta aprovizionarea cu alimente a locuitorilor orașului.⁶ În 1478 palatinul a stabilit mărimea tarifelor atât pentru import, cât și pentru export, la doi bulgări de sare. Dar dacă măsura instituției eclesiastice orădene i-a favorizat, fără îndoială, pe locuitori, funcționarii regali de la oficiul salinar local s-au putut necăji îndeajuns. În aceste împrejurări cămara din Oradea s-a putut îngriji, în primul rând, de oraș.

Chiar dacă importanța cămării orădene a fost mai mică decât a altora, veniturile sale nu au fost neglijabile. Iar familia Manini, de origine italiană, au ajuns în acest oraș datorită administrării sării. Această familie era înrudită cu familia florentină Bardi.⁷

Primul Manini care apare în izvoare, a condus în 1425 cămara din Dej. În acest timp a fost deja soțul fiicei unui stăpân de pământ din comitatul Dăbâca, Kendi, Gergely, numită Ileana. Exact în acest an a fost pus în drepturi în bunurile imobiliare și pertinențele soției sale, situate la Cornești, prin intermediul dreptului la un sfert ce revenea unei fete dintr-o moștenire.⁸ Această primă informație arată că Angello Manini trăia pe acele meleaguri de o suficientă perioadă de timp ca să fie cunoscut de viitoarea consoartă și de proprietarii de pământuri din împrejurimi, care l-au și acceptat ca pe unul de-al lor. Prin urmare, începuturile activității

5. Wenzel, *Magyarország bányászatának...*, p.437; Iványi Béla, *Két középkori sobányastatutum*, în *Századok*, 1911; Kubinyi, *Die königlich - ungarischen Salzordnungen...*, p.261-262

6. Wenzel, *op.cit.*, p.437; Kubinyi András, *A városi rend kialakulásának gazdasági feltételei és a főváros kereskedelme a 15.század végén*, în *Tanulmányok Budapest multjából*, XV, Budapest, 1963, p.196-197, 211, 218 (nota 54). Kubinyi A., *Handel- und Entwicklung der Städte in der ungarischen Tiefebene in Mittelalter*, în *Europa Slavica - Europa Orientalis. Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag*, Berlin, 1980, p.439-440. În comitatul Bihor la începutul secolului al XVI-lea au existat 45 locuri de vamă, din care conscriptorii amintesc 27 de localități cu vama de sare. Apud Iványi Béla, *Bihar és Bars megyék vámhelyei a közép-korban*, în *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle*, 1905, p.95.

7. DI.14344

8. DI.27154

sale la cămară trebuie pusă mai devreme. Cel care a putut să-i facă un loc în administrația salinară a fost Filippo Scolari (Pipo Spano), care s-a găsit în fruntea acesteia din anul 1401 și până la moartea sa, survenită în 1426.⁹ Fratele lui Angello, Pape, apare în izvoare în 1427, când a fost subcămăraș la Dej, demonstrând că specialiștii buni au rămas în posturi și după moartea protectorului lor.¹⁰

După moartea lui Filippo Scolari, Sigismund de Luxemburg a descentralizat, în mare, instituția. În fruntea unor cămări au apărut unii mari feudali. Asemenea persoane au fost Tóttös Ioan și fiul său Ladislau, Mihai Jakcs, sau aristocratul provenit dintr-un orășean din Raguzza, Tallóci Matko. După moartea lui Sigismund toate cămările salinare din regat i-au fost subordonate lui Angello Manini și fratelui său Pape. După ei a urmat voievodul transilvănean Nicolae Ujlaki. În fine, guvernatorul Iancu de Hunedoara a controlat veniturile provenite din saline, împreună cu celelalte venituri în întregimea lor.¹¹

Cei din familia Manini au fost angajați de toți aristocrații. În 1436 Mihai Jakcs l-a numit pe Pape în fruntea cămării din Sălard și probabil că tot sub autoritatea lui a fost și cea din Debrecen. Ca om de încredere al lui Tallóci Matko, în 1439, s-a găsit în fruntea cămărilor din Dej și Sic. În 1440, împreună cu fratele său Ioan (în documente l-am găsit sub numele de Zovan, respectiv Giovanni) a condus aceleași oficii.¹² În cea mai mare parte a anului 1441 - deși a locuit la Dej - nu au avut funcții. Începând cu luna noiembrie 1441 Ioan a condus cămările din Oradea și Sălard. În anul următor Pape s-a aflat în fruntea cămării din Dej, în timp ce conducerea celei din Sălard a împărțit-o cu Ladislau Toldi. Fratele său Angello era în acel an familiar regal, lucrând tot în coordonarea finanțelor.¹³

Cel de-al patrulea frate, Odoardo, a apărut în documente în timpul guvernării lui Iancu de Hunedoara. În aprilie 1447 se ocupa cu problemele cămării din Buda, apoi în iulie Iancu l-a împuternicit cu conducerea oficiilor de la Dej și Sic, împreună cu Matei Szegedi. Aceste două cămări au fost conduse frecvent de o singură persoană.¹⁴

În 1448 cariera familiei s-a înălțat mai sus, Iancu de Hunedoara numind deodată

9. Engel Pál, *Ozorai Pipo*, în *Ozorai Pipo emlékezete*, szerk. Vadas Ferenc, Szekszárd, 1987, p.73
10. UB.273.1

11. Draskóczy István, *András Kapy. Carriere d'un bourgeois de la capitale hongroise au debut du 15 e siecle*, în *Acta Historica*, 1988, p.127-128; Mályusz Elemér, *A négy Talloczy fivér*, în *Történelmi Szemele*, 1980, p.540-544; Engel Pál, *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban*, 1387-1437, Budapest, 1977, p.181; Mályusz Elemér, *A rendi állam Hunyadi korában*, în *Századok*, 1957, p.574-575; DI.13558, DI.12551, DI.44390, DI.55352, DI.55358, DI.55060, DI.55385, DI.55202, DI.65023, DF.253329, DF.253333, DF.253334, Bánffy, *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez*, Budapest 1908, vol.I, p.639-640, Z.12, P.126; DI.92943.

12. DI.55060, DI.55061, DI.55202, DI.55216, DI.55218, DI.88162, Jakó Zsigmond *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*, Budapest, 1991, Nr.197

13. DI.55234, DI.55235, DI.55241, DI.55262, Bánffy, *op.cit.*, I.p.638-640.; *Szolnok-Doboka vár megye monográfiája*, Dej, 1901, II, p.42 În 1445 Pape era omul lui Ujlaki (DI.102.494)

14. DI.44462, DI.44490, DI.55352, DI.55358; *Szolnok-Doboka monográfiája*, II, p.43, III, p.391.

mai multe persoane din familie în fruntea mai multor oficii salinare. Odoardo și Matei Szegei au fost cămărași în Maramureș, în timp ce Pape se afla în fruntea oficiilor din Dej și Sic, fiind totodată și dicator al comitatelor Solnocul Interior și de Mijloc.¹⁵ Italienii au lucrat în administrația salinară și în anii 1449 și 1450. În anul 1450 Odoardo și Angello au fost comiși ai Maramureșului. Ultima informație despre Ioan o avem din 1451, când conduce, împreună cu Odoardo, camera din Dej.¹⁶ Odoardo a rămas conducător al camării din Dej până la moartea sa, survenită în 1455.¹⁷

Întrucât Pape a încetat din viață încă în jurul anului 1453, dintre frații Manini mai era în viață doar Angello. De priceperea sa în administrația salinară a mai fost nevoie și în continuare. În 1458 a fost, împreună cu Emeric Zápolya, cămăraș al oficiilor din Dej, Sic și Ocna Dej, și după o foarte scurtă vreme responsabili pentru toate veniturile regale provenite din saline. Însă în anul următor activitatea lui s-a restrâns din nou la camera din Dej. Bătrânul specialist în finanțe a mai apărut în administrația salinară în anii 1463 și apoi 1469. Dintr-o diplomă emisă în 1475 aflăm că el ocupase cândva și conducerea camării din Satu Mare.¹⁸ Nepotul său Paul, fiul lui Pape, a continuat activitatea predecesorilor săi în Maramureș, în anii 1467 și 1472. Dar familia a renunțat deja la activitatea anterioară în administrația salinară, ducând viața obișnuită a nobilimii mijlocii.¹⁹

În jumătatea de secol care s-a scurs după 1425, membrii familiei Manini a lucrat aproape permanent (cu excepția unor scurte perioade de întrerupere) în administrația salinară. Cel mai des au condus camerele din Dej și Sic, unde și-au avut și locuințele, dar au fost împuterniciți, pentru perioade de un an, să conducă oficii și în alte părți (Sălard, Oradea, Maramureș, Buda, Ocna Dej). Iar dacă socotim aici și Satu Mare, majoritatea camărilor unde au activat frații Manini au fost dintre acelea care s-au ocupat cu transportul și valorificarea sării exploatare la Dej și Sic.²⁰ Au fost legați de șpanii camărilor salinare prin legăturile familiare specifice epocii.²¹ Însă în spatele acestor legături și a pozițiilor oficiale a înflorit o întreprindere

15. Érszegi G., *Adatok Szeged történetéhez*, în *Tanulmányok Csongrád megye történetéhez*, VI, Szeged, 1982, Nr.28, 29, 33, 34; DI.4490, DI.55365/b, DI.55384, DI.44501, DI.44503, DI.55383, DI.55413, DI.55392, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, V, p.260-261

16. Jakó, *op.cit.*, Nr.682; *Hazai okmánytár*, VII, p.466-467; Ioan Mihalyi, *Diplome Maramureșene din secolul al XIV-lea și XV-lea, Maramureș Sziget*, 1900, Nr.202; DI.14344, DI.55422; Hajnal L., *Kivonatok Hunyadi János kormányzói okleveleiből*, în *Levéltári Közlemények*, 1923, nr.54; privitor la văduvă Jakó, *op.cit.*, Nr.938.

17. Jakó, *op.cit.*, Nr.939, 1151, 1136, 1223, 1312; DI.27895, DI.44645; Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I, 1890, p.461

18. DI.48209, DI.36392, DI.55755, DI.55875, DE.253334, DE.253335; *Urkundenbuch*, VI, nr.3139, 3160; Teleki József, *Hunyadiak kora Magyarországon*, X, p.613-614; Jakó, *op.cit.* Nr.1368, 2191

19. DI.36392, DI.55958; *Hazai okmánytár*, V, p.314; *Urkundenbuch*, VI, Nr.3585, Jakó, *op.cit.* Nr.1682, 2083, 2167, 2181, 2185, 2191, 2283, 3060, 3304, 3291, 3615, 4111

20. Kubinyi, *Königliches Salzmonopol...*, p.218-219

de familie specializată în operațiuni salinare. Drepturile materiale cuvenite le-au primit în bani, respectiv în sare, cu care au putut face comerț; din acest punct de vedere atașamentul familiei Manini la acest organism poate fi înțeles cu ușurință. Întreprinderea familială s-a putut lărgi temporar cu parteneri ocazionali (italieni, ca de exemplu Anton Zaty, Canczelenus, Zano de Scutis, Gasparo da Colle, sau ungurul Matei Szegedi, care a fost în legătură de afaceri cu familia o perioadă mai lungă de timp, Emeric Zápolya, etc.)²².

Dar întreprinderea a avut și limitele ei. Dacă oficiile din Dej și Sic aproape că le-au putut considera ca pe niște cămări personale, în alte părți nu au putut activa decât perioade mai scurte. Salinele maramureșene care puteau asigura venituri mari, nu le-au putut prelua decât pentru câțiva ani. Întreaga conducere a administrației salinare a încăput pe mâna unui Manini doar într-un singur an, dar și atunci sub supravegherea lui Emeric Zápolya.

Activitatea familiei Manini s-a extins însă și în afara comerțului și al creditului. Știm că au adus din Italia articole prețioase pentru un magnat ungur. Probabil că acel italian care în 1436 l-a împrumutat la Buda pe un magnat cu 400 de florini, ar putea fi identificat în persoana lui Angello Manini.²³

După cum indică datele pe care le deținem, activitatea acestor bancheri a fost legată de Transilvania și, în mod special, de orașul Dej și împrejurimi. Atașamentul lor poate fi înțeles pentru că pe aceste meleaguri au trăit și rudele lor. Soția lui Angello a fost Kendi Ileana. Soția lui Pape s-a numit Anastasia și s-a căsătorit cu el ca văduva lui Was Paul de Țaga. Probabil că ea provenea din familia Korodi sau Kecseti.²⁴ Ioan și-a ales soția tot din această regiune, în persoana Martei, fiica lui Dominic Iklódi. Familia Iklódi a avut însemnate domenii în comitatele Dăbâca, Solnocul Interior și Cluj.²⁵ Soția lui Ioan, fiul lui Pape, a fost Dorotea Bordi de Suplac.²⁶ Odoardo s-a căsătorit cu Iuliana, fiica lui Nicolae Enfy, care după ce a devenit văduvă, s-a căsătorit cu Ioan Lökös de Kálló, bogat proprietar în comitatul Szabolcs.²⁷

Aceste legături matrimoniale i-a legat pe membrii familiei Manini de nobilimea

21. Kubinyi, *A kincstári személyzet a 15.század második felében*, în *Tanulmányok Budapest mult-jából*, 12, Budapest, 1957, p.26

22. DI.44490, DI.44535, D.55234, DI.55304, DI.44468, DI.55358, DI.55384, DF.253329, DF.253335, Banffy, *op.cit.*, I, p.639-640. Kubunyi A., *Kincstári személyzet* p.29

23. DI.55216, DI.55218; *Monumenta diplomatica civilitatis Budapest.* Ad edendum praeparavit L.Bernardus Kumorovitz, tom.III, Budapest, 1987, Nr.1056; Teleki, *op.cit.*, X, p.613; Kubinyi A., *A Mátyás-kori államszervezet*, în *Hunyadi Mátyás*, szerk.Molnár László, Razsó Gyula, Budapest, 1990, p.98; Balogh Jolán, *Az erdélyi renaissance.1460-1541*, I, Cluj, 1943, p.29; Székely Gy., *Wallons et Italiens en Europe Centrale*, în *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica*, Budapest, 1964, p.50-52.

24. DI.27154, DI.48209, DF.252957, *Hazai okmánytár*, V, p.314.

25. Csánki, *op.cit.*, V, p.503-507; Jakó, *op.cit.*, Nr.487, 509, 938, 1710, 1871, 1923, 2185.

26. Jakó, *op.cit.*, Nr.3060, 3061

27. DI.44645, DI.44947, DI.55618, DI.55652, DI.55745, DI.55875, DI.55958, DI.55646.

mijlocie comitatensă. Deși ei nici nu au contat ca nobili. Ileana Kendi a primit în 1425 sfertul de moștenire cuvenit unei fete sub forma unei proprietăți imobiliare tocmai fiindcă s-a măritat cu un nenobil. Pape și fratele său Ioan au fost considerați în 1436, 1439 și 1440 ca nobili. Dar în 1441 numelui lor le-a fost adăugat titlul de *circumspectus*, cuvenit unui burghez. În 1446 Pape a fost amintit într-o diplomă din nou ca un nobil, în timp ce un partener de-al său de afaceri care s-a mutat de la Cluj la Brașov a fost nevoit să se mulțumească doar cu titlul de *circumspectus*. În anul următor Pape este din nou doar *circumspectus*. În același timp Angello și Odoardo aveau însă titluri nobiliare.²⁸

Rubedeniile familiei Manini au aparținut însă nobilimii mijlocii importante. Prin averea lor italienii și-au putut asigura un nivel de viață nobiliar. Așa cum Ileana Kendi a primit sfertul cuvenit unei fete în bunuri imobiliare, și alte soții au adus în menaj posesiuni nobiliare. Prin urmare, familia Manini a putut locui pe pământ nobiliar la care - prin zalogiri - au putut anexa noi domenii. Au contat ca partizani apropiați ai lui Iancu de Hunedoara și a fiilor săi. Și totuși - după cum arată și informațiile de mai sus - nobilitatea lor nu a fost clară și, în realitate, sub aspect juridic au fost considerați nenobili. Stă mărturie faptul că în 1450 guvernatorul Iancu de Hunedoara, de comun acord cu prelații și baronii, i-a ridicat pe Odoardo, Pape și Angello „ab omni iugo ignobilitatis et rusticitatis” și i-a acceptat între nobilii țării.²⁹ Deci italienii, dacă au vrut să fie recunoscuți ca membri deplin ai societății nobiliare, nu au putut să se dispenseze de diploma de înobilare. Peste câteva zile guvernatorul a adăugat înobilării și o danie. Le-a donat localitatea Szentpéterszeg din comitatul Bihor, confiscată de la despotul sârb. Nu peste mult au primit și *jus gladii*.³⁰ Deși prin înobilare nobilitatea acestora a devenit certă, în 1454 conventul din Cluj-Mănăstur l-a numit pe Odoardo *providus vir*. Este adevărat că italianul a avut case în Dej și în anul precedent a îndeplinit demnitatea de jude orășenesc.³¹

Dar Maninii nu au fost legați de Dej numai prin relațiile de rudenie și de afaceri. Ca juzi și avocați au luat parte la viața publică a ținutului.³² Aici au obținut și primele domenii. În 1440 Ioan a preluat bunuri ale familiei Iklódi pentru 36 florini. În același an stăpânii de pământ din Codor le-au zălogit bunuri pentru 24 florini. Știm că au zălogit posesiuni nobiliare în Târlău, Iclod, Fizeș, Silivaș, Soporul de Câmpie și Codor. În 1455 Ștefan Losonci i-a zălogit lui Odoardo două domenii din comitatul Solnocul Interior pentru suma de 300 florini de aur.³³ În 1453 regele Ladislau al V-lea le-a

28. DI.27154, DI.44645, DI.44642, DI.44490, DI.44501, DI.48266, DI.55060, DI.55202, DI.55218, DI.55234, DF.253329, *Urkundenbuch*, V, p.163-164, 260-261.

29. Wertner Mór, *Családtörténeti kalászat. Beheim Mihály az 1457.évi magyarországi események szereplőiről*, în *Turul*, 1913, p.71-72; *Hazai okmánytár*, VII, p.466-467; asupra importanței înobilării atrage atenția Gerics József, Ladányi Erzsébet, *Nemesi jog-királyi jog a középkori magyarországi birtoklásában*, în *Agrártörténeti Szemle*, 1988, partea I-a, *passim*

30. DI.14342, DI.14344, DI.30824

31. Jakó, *op.cit.*, Nr.1151, *Urkundenbuch*, V, p.428

32. Jakó, *op.cit.*, Nr.197, 458, 592, 682, 1384, 1471, 1535, 1775, 2083, DI.36394

donat lui Odoardo și Angello heleșteul de pe teritoriul localității Sic, denumit Nagyrét. Mai târziu lacul a fost denumit *Kodorytho*. Știm că au mai avut un heleșteu și la Dej, precum și o moară. Tot în Dej au mai avut în oraș și două case.³⁴

După moartea lui Odoardo, Angello a fost implicat într-un proces cu văduva acestuia, fiind acuzat că a pus mâna pe averea decedatului. Din actele procesului reiese că defunctul avea case în Pesta, Bratislava, Székesfehérvár, Satu Mare, Dej și Oradea. În Satu Mare și Oradea avea câte două case.³⁵

Clădirile se găseau în localitățile în care se aflau sedii ale cămărilor salinare.³⁶ Știm că în fruntea cămărilor din Dej, Satu Mare, Oradea și din Buda aflată vis-a-vis cu Pesta, s-au aflat într-adevăr câte un membru al familiei Manini. Dar la Bratislava și Székesfehérvár, după informațiile pe care le deținem, nu au ocupat asemenea demnități. Acolo unde au fost cămărași, achiziționarea imobilelor poate fi pusă în legătură cu demnitățile oficiale deținute. Ca și conducători ai administrației salinare locale au putut cunoaște realitățile din așezare și ideea investirii capitalului în clădiri a apărut de la sine, putând reveni oricând acolo.

Proprietatea imobiliară a putut servi ca bază pentru afaceri viitoare. Din punctul de vedere al afacerilor este de la sine înțeles că Odoardo a avut o casă în capitala regatului. Probabil că tot din interese economice și-a cumpărat imobile în Székesfehérvár și în importantul centru comercial Bratislava. Este de presupus că familia Manini a avut imobile și în alte orașe. Suntem convinși că posesia acestor case semnaleză că întreprinderea familiei Manini a avut o extensie la scara întregii țări.

Cele două case deținute în Oradea ne îndreaptă atenția asupra acestui oraș. Casa mai mare se afla în fața Bisericii Sfintei Cruci. Știm că paraclisul spitalului săracilor al Sfintei Cruci s-a aflat în apropierea izvorului băii numite a Regelui Sfântul Ladislau. În această zonă trebuie căutată și acea baie a cărui proprietar a fost Odoardo Manini.³⁷ Posedând aceste imobile ei au fost și cetățeni ai orașului.

După informațiile noastre în fruntea cămării din Oradea un Manini s-a aflat doar o singură dată (Ioan în 1441), dar la Sălard, aflat în apropiere, au fost de mai multe ori. Și totuși Oradea, orașul unde se întâlneau negustorii din Transilvania cu cei din Ungaria, a fost important pentru ei. Importanța sa a sporit și mai mult după ce au devenit stăpâni de pământ în apropiere, la Szentpéterszeg. Începând cu anul 1450 au fost denumiți cu titlul „de Szentpéterszeg”. Acest fapt semnaleză că ei au considerat această posesiune ca fiind foarte importantă, cea mai însemnată dintre bunurile lor, având cu siguranță aici și o curte nobiliară. Acest domeniu inițial din Bihor l-au rotunjit mai apoi adăugându-i noi sate (Păulești, Gabriel, Boldogasszonyfalva) și formându-și

33. DI.88162, Bánffy, *op.cit.*, I, p.638-639; Jakó, *op.cit.*, Nr.261, 265, 266, 319, 487, 509, 539, 340, 1123, 1136, 1223, 1312, 1368, 2181, 2191, 3118, DI.27895.

34. Jakó, *op.cit.*, Nr.1151, 2283, 2284, 3060, 3304, 4111, DI.30824, DI.55694, DI.55745.

35. DI.55694, DI.55745, DI.55618, DI.55744, DI.55652, DI.44497

36. Kubinyi, *Königliches Salzmonopol...*, p.222-225

37. DI.55745; *Zsigmondkori oklevéltár*, red.Malyusz Elemer, II, Budapest, 1958, Nr.4118

treptat un mic domeniu nobiliar. Dar au avut posesiuni și în alte părți, dincoace de Tisa. În 1450 Iancu de Hunedoara a dăruit lui Angello și Odoardo vadul de pe Tisa de la Sasvár, din comitatul Ugocsa. În 1458 au luat în zălog localitatea Apateu din comitatul Satu Mare. În hotarul orașului Satu Mare au avut pământuri în mai multe locuri.³⁸ În mod vizibil au căutat să se fixeze și în zonele mărginașe ale Transilvaniei, dincoace de Tisa.

Familia Manini au devenit nobili, dar nu au renunțat la forma lor de viață burgheză, la afaceri. La Oradea au mai trăit italieni în afara Maninilor, deci mediul de aici nu le-a fost cu totul străini. Știm că la curtea episcopală și în Capitlu au trăit mulți italieni, în oraș înflorind o cultură de tip italian, renescentist.³⁹ Și între locuitori întâlnim mulți italieni. În 1437 papa a aprobat cererea unui italian pe nume Johannes de Sores, întărind o hotărâre a episcopului orădean prin care a luat de la prepozitul Corradus un palat de piatră și l-a dat italianului. În anul următor un concetățean de-al său care locuia în Velența și-a vândut casa cu 125 de florini de aur canonicului Ștefan Botos de Husasău, protonotar al cancelariei secrete.⁴⁰

În deceniile cinci și șase al secolului al XV-lea a trăit în oraș un oarecare Mihai Olasz, care a fost tocmit în anii 1442, 1450 și 1451 de clujeni ca avocat, probabil pentru a le reprezenta interesele în orașul comercial de pe malurile Crișului Repede. Olasz a fost datornic al lui Odoardo Manini, cerându-i un împrumut de 11 florini.⁴¹

Că Maninii nu au renunțat la afaceri nici după înnobilare o demonstrează acea notă care ni s-a păstrat din 1463 și care a perpetuat până la noi numele datornicilor lui Odoardo și Angello.⁴² Probabil că asemenea operațiuni de creditare au desfășurat și în împrejurimile Dejului, dar lista datornicilor lor de acolo nu a fost încă descoperită. Dintre împrumuturile care figurează în această notă cea mai timpurie a fost făcută cândva după 1453. Pe atunci dintre frații Manini Ioan și Pape erau deja morți, așa că doar Angello și Odoardo au mai putut fi creditori. Odoardo a murit în 1455, dar după mărturia documentului el a fost încă părtaș la împrumuturi. Dacă presupunerea noastră este corectă, atunci activitatea intensă de creditare care figurează în notă a putut avea loc doar după ce ei au devenit locuitori ai ținutului ca nobili stăpâni de pământ. Este posibil ca și imobilele lor din Oradea (sau cel puțin o parte din ele) să le fi achiziționat tot după 1450.

În notă găsim 166 de nume și numai în opt cazuri nu este specificată mărimea sumei împrumutate. Cele 158 de persoane au datorat celor doi

38. *A nagykirályi gróf Károlyi család oklevéltára*, Budapest, 1882-1897, II, p.323; Hajnal, *Kivonatok Hunyadi János...*, Nr.54

39. Balogh Jolán, *Az erdélyi renaissance...*, p.29-31

40. Bunyitay Vince, *A váradi püspökség története*, I, Oradea 1883; Lukcsics Pál, *A XV. századi pápák oklevelei*, II, Budapest, 1938, Nr.362

41. Dl.55767; Jakó, *op.cit.*, Nr.809, 913

42. Dl.55767

italieni suma de cel puțin 1410,5 florini. Deci, suma medie împrumutată a fost de 8-9 florini. Împrumuturile au variat între 1 și 80 de florini, ultima sumă fiind luată de un locuitor din Satu Mare. Sume cuprinse între 1-3 florini au datorat 58 de persoane (36,7%), dar ei au beneficiat doar de 7,2 % (101 florini) din suma totală. Față de aceștia, cele 16 persoane care au luat în împrumut sume mai mari de 20 de florini (10%) au luat 42,08%(593,5 florini) din suma totală. Între datornici s-au găsit 14 nobili, administratorul bunurilor episcopului din Oradea, sau persoane la al cărui nume a fost adăugat atributul de *litteratus*. Însă marea majoritate a acelor care li s-au adresat în scopul unor credite nu au fost de condiție nobilă ci locuitori ai satelor și târgurilor. Numai prin aceasta se poate explica faptul că proporția împrumuturilor sumelor mici este relativ înaltă.

Datornicii celor doi italieni au locuit în 67 de așezări, dintre care 37 se găseau în comitatul Bihor. În notă comitatul Satu Mare este reprezentat cu 4 așezări, Solnocul Mijlociu cu 9, iar Crasna cu 6. Localitățile Dumbrava și Huedin din comitatul Cluj și Dragu din comitatul Dăbâca erau de pe teritoriul Transilvaniei. Locuitorii a cel puțin trei așezări din comitatul Bereg s-au adresat celor doi italieni pentru împrumuturi. Fără îndoială că partea cea mai mare a tranzacțiilor s-au realizat în comitatul Bihor, dar având în vedere că ajutoare bănești le-au fost solicitate și din alte zone de la est de Tisa și din Transilvania, presupunem faptul că cei doi italieni acordau împrumuturi celor strămtorați a putut fi de notorietate publică. Nu poate fi întâmplător faptul că datornici de-ai lor trăiau și în comitatele Satu Mare și Maramureș. În Maramureș existau saline, iar la Satu Mare s-a aflat sediul cămării. Maninii au fost în ambele locuri, așa că au putut fi binecunoscuți. S-a știut că li se pot adresa cereri de împrumut. Deci activitatea la cămările salinare a creat posibilitatea ca un cămăraș să facă tranzacții financiare, respectiv să se extindă în această ramură de afaceri.

Nu ne putem asuma sarcina ca, în limitele reduse ale acestui studiu, să analizăm în amănunt documentul în chestiune. Dar merită să atragem atenția asupra a încă unei conexiuni. Dintre cele 67 de localități ce pot fi regăsite în notă, 19 erau pe atunci târguri⁴³ (28,36%), în care trăiau 71 din datornici. Dintre aceștia doi erau nobili, deci putem lua în considerare 69 de persoane (43,7%). Aceștia au împrumutat în total 791 de florini (56%). Dintre cei care le-au datorat celor doi italieni sume mai mari de 20 de florini, 10 au locuit într-una din aceste localități (62,5%) cerând împrumut 336 florini (56,6%). Adică 6,3% din datornici au folosit 23,82% din bani. Cei doi italieni au fost găsiți cel mai repede de locuitorii mai mobili ai târgurilor, ei fiind aceia care au avut nevoie, în primul rând, de sumele mai mari.

Dintre târguri, locuitorii din Sălard alcătuiesc un grup separat, fiindcă numărul

43. Kubinyi, *Königliches Salzmonopol...*, p.228; Csánki, *op.cit.*, *passim*, pe baza acestui volum întâi am inclus în lista târgurilor și a locurilor cu drept de târg următoarele așezări: comitatul Szabolcs: Nyírbátor, Kálló; comitatul Sătmár: Satu Mare, Jank; comitatul Bereg: Vári; comitatul Maramureș: Técső, Sighetul Marmației; comitatul Solnocul Mijlociu: Tășnad; comitatul Cluj: Huedin; comitatul Bihor: Sălard, Debrecen, Cheresig, Oradea, Böszörmény, Săcuieni, Valea lui Mihai, Mișca, Cefa și Kőlcser

lor este de 17 și au cerut de la Odoardo și Angello un credit total de 197,5 florini (14 %) Cefa figurează în notă cu o sumă și mai mare, de 205,5 florini (14,6 %).

În interiorul acestui grup de așezări proporția celor două localități este de 25 % respectiv 26%, ceea ce înseamnă că jumătate din creditele lor au fost împrumutate de locuitorii celor două târguri. Numărul lor mare atrage din nou atenția că oficiul cameral salinar nu poate fi separat de afacerile financiare. Locuitorii din Sălard i-au putut cunoaște nemijlocit pe cei doi italieni, ca și locuitorii din alte așezări. Pe de altă parte, Angello și Odoardo au putut să-i cunoască, în calitatea lor de cămărași, pe cei ce li s-au adresat pentru credite, știind în mod exact în ce măsură pot avea încredere în ei. De fapt harta din anexă indică faptul că localitățile în discuție s-au concentrat în jurul Porților Meseșului și a drumului sării.

Este surprinzător că pe listă găsim doar un singur orădean, pe Mihai Olasz, amintit mai înainte. În timp ce pe listă putem citi numele orașului Debrecen, doar cu doi datornici, căutăm degeaba spre exemplu localitățile Satu Mare și Sălacea. Această împrejurare ne îndeamnă la prudență în interpretarea datelor. Lista putea oglindi doar o anumită situație dată, întrucât cei care și-au plătit datoriile au fost lăsați, în mod firesc, pe dinafară. Deci nota nu poate oferi o imagine completă a dimensiunilor reale ale tranzacțiilor financiare ale celor doi italieni. În concluzie putem însă constata că Maninii au fost bancherii cei mai cunoscuți în părțile de la est de Tisa și, în mod special, în Bihor, afacerile lor financiare sporind în special în aceste ținuturi, după ce au devenit, prin bunăvoința lui Iancu de Hunedoara, nobili și stăpâni de pământ. Fundalul tranzacțiilor lor l-a constituit însă activitatea lor camerală. În acordarea împrumuturilor nu au făcut deosebiri, acordând credite în mod egal atât săracilor cât și bogaților. Dar dacă îi comparăm cu colegii lor italieni care au trăit pe teritoriul regatului ungar, mărimea tranzacțiilor lor pot fi însă apreciate ca modeste. Cea mai mare sumă pentru care au luat în zălog domenii a fost aceea de 300 de florini. Natural, membrii familiei Manini nu au fost oameni săraci: văduva lui Odoardo a pretins de la cumnatul său bunuri imobiliare în valoare de 4000 de florini. Au avut herghelii și turme de oi și și-au sporit serios domeniile.⁴⁴

Maninii nu au rămas multă vreme stăpâni de pământ în aceste ținuturi. În 1461 au fost nevoiți să protesteze că regele Matei a donat bunurile lor familiei Rozgonyi. În 1463 Szentpéterszeg era încă al lor, dar după această dată bunurile lor au devenit proprietatea Elisabetei Szilágyi, care a anexat satele domeniului din Debrecen.⁴⁵

Din a doua jumătate a deceniului al șaptelea al secolului al XV-lea numele

44. DI.27895, DI.55618, DI.55652

45. DI.55748, DI.55755; *Bunyitay. op.cit.*, III, p.312; Jakó Zs., *Bihar megye a török pusztítás előtt, Budapest, 1940*, p.218, 244, 353, 369. La Gáborjan an strîns și vamă. În 1469 Angello a expediat o scrisoare de la Dej: DI.55875; nu au renunțat la locuința lor din Codor nici în perioada cît au avut domeniul în comitatul Bihor, întrucît ocazional - în 1459, 1460, 1466 - sunt numiți după acest sat. DI.36392; Jakó, *A kolozsmonostori konvent...*, Nr.1686

italienesc Manini este înlocuit tot mai frecvent cu acela de Kodori. Așezarea Codor se află în apropiere de Dej, iar familia a avut aici și mai înainte bunuri imobiliare. După 1460, în locul domeniului Szentpéterszeg această așezare a devenit cea mai însemnată proprietate a lor. Probabil că Matei i-a despăgubit aici pentru pierderea domeniului de la Szentpéterszeg. Următoarea generație a familiei a dus traiul obișnuit al nobilimii mijlocii, devenind definitiv transilvăneană.⁴⁶ Numele lor de familie apare pentru ultima oară pe o piatră tombală din Biserica reformată din Cluj, ridicată în 1499 în memoria unui membru decedat al lor.⁴⁷

LISTA LOCALITĂȚILOR DE ORIGINE A DATORNICILOR LUI ORLANDO ȘI ANGELLO (1463)

1. Vári, comitatul Bereg; Vári, Ucraina
2. Oroszi, comitatul Bereg; Jánosoroszi, Ucraina
Oroszi, comitatul Sătmar, Vámosoroszi, Ungaria
3. Bene, comitatul Bereg; Dobroszillja, Ucraina
4. Técső, comitatul Maramureș; Tyacsiv, Ucraina (rom. Teceu).
5. Sziget, comitatul Maramureș, Sighetul Marmăției, România
6. Császlóc, comitatul Ung; Csaszlivci, Ucraina
Császló, comitatul Sătmar; Császló, Ungaria
7. Parasznya, comitatul Sătmar; Parasznya, Ungaria
8. Némethi, comitatul Sătmar; Satu Mare, România
9. Mihályfalva, comitatul Solnocul de Mijloc; Mihăileni, România
10. Perecsen, comitatul Solnocul de Mijloc; Pericei, România
11. Oly, comitatul Bihor; azi dispărută
12. Keczel, comitatul Crasna; Meseșeni de Sus, - de Jos. România
13. Margitafalva, comitatul Bihor; Marghita, România
14. Szakácsi, comitatul Solnocul de Mijloc; Săcășeni, România
15. Kálló, comitatul Szabolcs; Nagykálló, Ungaria
16. Horváti, comitatul Crasna; Horoatu Crasnei, România
17. Bátor, comitatul Szabolcs; Nyirbátor, Ungaria
18. Vásárhely, comitatul Cluj; Dumbrava, România
Vásárhely, comitatul Dăbica; Tîrgușor, România
Vásárhely, comitatul Solnocul Interior; Oșorhel, România
19. Vársolc, comitatul Crasna; Vîrșolț, România
20. Szalárd, comitatul Bihor; Sălard, România
21. Kecz, comitatul Bihor; Cheț, România
22. Körösszeg, comitatul Bihor; Cheresig, România

46. Jakó, *op.cit.*, Nr.1686, 2083, 2167, 2191, etc. *Szolnok-Doboka...*, IV, p.387-388

47. Sándor Imre, *A kolozsvári Farkas utcai református templom régi sarkövei*, în *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem. és Régiségtárából*, 1913, p.204.

23. Micske, comitatul Bihor; Mișca, România
24. Miske (Micske), comitatul Bihor; pusta Mișca, azi dispărută (lângă Oradea)
25. Bályok, comitatul Bihor; Balc, România
26. Paczal, comitatul Solnocul de Mijloc; Vișoara, România
27. Feketebátor, comitatul Bihor; Batăr, România
28. Várad, comitatul Bihor; Oradea, România
29. Vértes, comitatul Bihor; Létavértes, Ungaria
30. Debrecen, comitatul Bihor; Debrecen, Ungaria
31. Böszörmény, comitatul Bihor; Beregböszörmény, Ungaria
32. Peterd, comitatul Bihor; Mezőpeterd, Ungaria
33. Szakál, comitatul Bihor; Köröszakál, Ungaria
34. Cséfa, comitatul Bihor; Cefa, România
35. Kölesér, comitatul Bihor; azi dispărută
36. Ujfalu, comitatul Bihor; Berettyoujfalu, Ungaria
Ujfalu, comitatul Bihor; azi dispărută
37. Tamáshida, comitatul Bihor; Tămașda, România
38. Maróc, comitatul Bihor; azi dispărută
39. Ráton, comitatul Crasna; Ratin, România
40. Széplak, comitatul Bihor; Suplacu de Barcău, România
Széplak, comitatul Solnocul de Mijloc; Aluniș, România
41. Hunyad, comitatul Cluj; Huedin, România
42. Köbölkút, comitatul Bihor; Cubulcut, România
43. Szentkirály, comitatul Solnocul de Mijloc; Eriu-Sîncrai, România
Szentkirály, comitatul Solnocul de Mijloc; Sîncraiu Silvaniei, România
44. Szentpéterszeg, comitatul Bihor; Szentpéterszeg, Ungaria
45. Hidastelek, comitatul Bihor; Holod, România
46. Bökény, comitatul Bihor; azi dispărută
47. Székelyhid, comitatul Bihor; Săcuieni, România
48. Lorántháza, comitatul Szabolcs; Baktaloranthaza, Ungaria
49. Pelbárthida, comitatul Bihor; Parhida, România
50. Panith, comitatul Solnocul de Mijloc; Panic, România
51. Petri, comitatul Bihor; Găloșpetreu, România
52. Nagyszentmihály, comitatul Bihor; Valea lui Mihai, România
53. Adon, comitatul Bihor; Adoni, România
54. Gencs, comitatul Solnocul de Mijloc; Ghenci, Romania
55. Királyi, comitatul Bihor; Chiraleu, România
56. Molnosábrán, comitatul Bihor; Abrămuț, România
57. Tasnád, comitatul Solnocul de Mijloc; Tășnad, România
58. Szentkozma, comitatul Bihor; azi dispărută
59. Andaháza, comitatul Bihor; azi dispărută
60. Véd, comitatul Bihor; azi dispărută

61. Bogdán, comitatul Solnocul de Mijloc; Bogdand, România
62. Recse, comitatul Crasna; Recea, România
63. Molnospetri, comitatul Bihor; Petreu, România
64. Ipp, comitatul Crasna; Ip, România
65. Jank, comitatul Sătmar, Jankmajtis, Ungaria
66. Drág, comitatul Dăbîca; Dragu, România
67. Napkor, comitatul Szabolcs; Napkor, Ungaria

Notă: Identificarea localităților a fost făcută cu ajutorul lucrărilor lui Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I-III, V, Budapesta, 1890-1913 și Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I-II, București, 1967. Am mai folosit lucrările lui Jakó Zsigmond, *Bihar megye a török pusztítás előtt*, Budapesta, 1940 și Maksay Ferenc, *A középkori Szatmár megye*, Budapesta, 1940.

Die Maninis. Angaben zur Geschichte der Stadt Grosswardein und Umgebung im 15. Jahrhundert

Die Mitglieder der aus Italien stammenden Familie Manini /Papi, János, Angello, Odoardo/ waren nach 1425 fast ein halbes Jahrhundert lang auf verschiedenen Posten der Salzadministration tätig. Am häufigsten findet man sie an der Spitze der kammern der siebenbürgischen Städte Desch und Szek, daneben gehörte einige Jahre lang die Administration der Salzbergwerke von Maramaros zu ihren Aufgaben. Von Zeit zu Zeit erhielten sie auch den Auftrag, auch anderenorts die Leitung der Salzkammern zu übernehmen /Ofen, Sălard, Grosswardein, Debrezin/. Nachdem der erste Manini die Kammer von Grosswardein übernommen hatte /1441/, galt das siebenbürgische Desch als wichtigster Wohnsitz der Familie. Im Jahre 1450 erhob Janos Hunyadi die Maninis in den Adelsstand, zu dieser Zeit wurden sie mit der Stadt Szentpeterszeg im Komitat Bihor belehnt. Sie waren zwar Adelige geworden, gaben aber ihre einstigen bürgerlichen Beschäftigungen nicht auf. Sie übten weiterhin Tätigkeit in der Salzadministration aus, waren im Kreditgeschäft tätig. Den Angaben eines Registers aus dem Jahre 1463 zufolge wandte man sich aus sieben jenseits der Theiss gelegenen Komitaten und aus dem siebenbürgischen Komitat Kolozs um Darlehen an die Familie. Die meisten ihrer Gläubiger lebten im Komitat Bihar. Die grössten Summen wurden an Bürger von Marktflecken verliehen. Die Mehrzahl ihrer Gläubiger lebte in der Stadt Sălard, dem Sitz der Salzkammer. Die Maninis begannen in dieser Gegend Fuss zu fassen. Davon legen ihre Besitzungen, sowie ihre zwei Häuser und Bäder in Grosswardein beredtes Zeugnis ab.

Bis in die Mitte der 1460er Jahre blieben sie in dieser Gegend wohnen. Zu dieser Zeit wurden ihre Güter von König Matthias der Domäne in Debrezin übertragen, sie selbst jedoch zogen andgültig auf ihre Güter in Siebenbürgen. Seit dieser Zeit nannten sich ihre Nachfahren nach dem Namen ihrer Stammgüter Korodi. Es fiel ihnen leicht, sich in Siebenbürgen zu etablieren, da sie seit den 1420er Jahren in die Adelsfamilien der Umgebung von Desch einzuheiraten begannen.

Die Geschichte der Familie Manini ist ein Beispiel dafür, dass die Italiener nicht nur zur Vermehrung ihres Reichtums in diese Gegend kamen, sondern dass einige von ihnen hier für immer eine neue Heimat fanden.

Harta reprezentând locul de origine al datornicilor lui Odoardo și Angelo (1463)